

Naivitás és bátorság, okosság és kereszt

Megjelent: Credo (15) 2009/1-2, 54-61. o.

Érintettség

A múlt feldolgozása – mondja a magyar. Vergangenheitsbewältigung, a múlt legyőzése vagy talán inkább birkózás a múlttal – így a német. Mindkettő azt az alaphangot üti meg, hogy a témával érzelmektől, elfogultságtól mentesen, pusztán a tények alapján kell foglalkozni, és ez bizonyára hosszas feladat. Más gondolatokat ébreszt, ha ebben az összefüggésben az érintettség szót használjuk. Objektív, hűvösen tárgyilagos értelme van ennek is, hiszen arra utal, akinek neve szerepel valamilyen nyilvántartásban vagy az arról kiszivárgott listán. De rögvest nélkülözi a szó a tárgyszerűséget, mihelyt különféle feltételezésekkel vagy általánosításokkal adják meg az érintettség tartalmát. Az emberi személyiségnek pedig mélységes és sötét bugyrait járja be, akinek magáról kell elmondania: érintett vagyok. S nem azért kell, mert az elfogadott jogi eljárás nagyon is emberi szabályai szerint rábizonyították és előle nem térhetett ki. Kell, mert magától tudja az igazat. Mert Isten és emberek színe előtt áll. Mert elhallgatni nem lehet. Mert nem tudja elhallgatni. Szinte az oldalán fakad ki.

Meghallgattatás

Az én hallgatásom megtörése nem ezekkel a sorokkal kezdődik. Húsz éve tart. Négyszemközt. Sokszemközt. Szóban. Itthon. Külföldön is. Lehetnek félszázan, akik tanúi. Jelzészzerűen írásban is.¹ Megilletődve tartom számon fogadtatásukat. Mintha olyan súlyos betegségről lett volna szó, amiről nem szokás vagy nem illik beszélni. Tapintat és talán részvét is, és úgy éreztem, nem csökkent bizalom, meg szeretet érződött a válaszokban. Volt, aki elmondta, miként akarták őt beszervezni a sorkatonai szolgálat idején vagy máskor. S hogyan sikerült ellenállnia. Mindezt, nem a győztes fölényével, hanem a veszedelembe került és megmenekült felszabadult örömeivel. Meg azon az alaphangon: kevésen múlt, hogy nem másképpen alakultak dolgai.

---

¹ Krisztusra tekintve hittel és reménnyel. Szerkesztette Béres Tamás, Kodácsy-Simon Eszter, Orosz Gábor Viktor. Luther Kiadó: Budapest, 2008. 362. o. (Eszmecsere 4. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem Szociáletikai és Ökumenikus Kutatócsoportjának kiadványai.)

Feltárás

A fogadtatás mikéntjét nem akarom idealizálni. Bár kétségtelenül kellemesebb mások részéről elnézést tapasztalni, mint felháborodást vagy megvetést. Mégis olcsónak tűnik vétkemet olyan érveléssel menteni, hogy mindenki megért, vagy hogy senki sem élhetett hibátlanul. Olyan természetes, hogy hibázott-vétkezett valaki? Olyan természetes a gyengeség és a félelem? Túltehetjük-e magunkat rajta csak azért, mivel annyira emberi az önzés és az érvényesülési vágy? Hisz mások bűne vagy gyengesége, de a részükről tapasztalt megértés sem lehet elegendő a felmentéshez. Akkor azokat vetjük meg, akik példásan helytállnak.

S ha valaki nem elnéző, nem tanúsít megértést, sem a személyt, sem a helyzetet illetően? Joga van megtenni. De – mint bármely bírósági eljárásban, – kötelessége is a tényeket megismerni, és nem bizonyítatlan vádak alapján ítéletet kérni vagy hozni. Személyes érintettségem már korábban nagy nyilvánosságot kapott. A pusztá tényen túlmenő konkrétum említése nélkül, inkább csak az olvasók fantáziájára bízva.² Családi életem és egészségem drámái után, – és a szándék mellett, hogy legszűkebb családom tagjai ne másoktól, hanem tőlem kapjanak felvilágosító vallomást, – ez is serkentett, hogy papírra vessem, amit tudok és amit átéltem.³ Ha csak a legutóbbi hetekben nem változott a helyzet, az ún. beszerzési kartonon túl, az általam leírtakon kívül eddig lényegében nem áll más forrás a kutatók rendelkezésére. Ha nem írtam volna le, mondta valaki, az érvényes jogszabályok szerint a bíróság is felmentene az érintettség billoga alól.

Az ilyen személyes tényfeltárásnak óhatatlanul belső mozgatója a mentegetőzés. Szeretném, ha ez az írásom is inkább confessio lenne, mint apologia.

Beszervezés

Ami az ún. beszerzést illeti, az negyven év távlatából olyannak tűnik, mintha az egyes események aprólékosan kidolgozott terv szerint történtek volna, amelyről az egyes szereplők mindegyikének feltehetően fogalma sem volt.

Az egész a szolgálatihely-váltással kezdődött. A püspök kezdeményezésére, ismételt győzködésére, homályos ígéretére, hogy nagy tervek vannak velem, elhagytam vidéki szórványgyülekezetemet és Budapestre jöttem. Lelkészi és könyvtári munkára

---

2 Majsai Tamás: Öt évtizeden át ügynökök az evangélikus egyház élén III. Élet és irodalom 2006. szeptember 22. 50. évf. 38. szám.

3 „ha ugyan nem bizonyulunk felöltözve is mezíteleneknek” (2Kor 5,3). Kézirat lezárása: Budapest, 2007. december 14. 58 o. (Az Evangélikus Hittudományi Egyetem könyvtárában.)

kaptam megbízást, így két tűz közé kerültem. Principálisom egyrészt mellőzöttségemre hívta fel figyelmemet, másrészt keveslette a hétnek a gyülekezetben töltött felét, az egészet igényelte volna. Az országos egyházi vezetőknek egyházpolitikai fejlődésem szempontjából voltak fenntartásai a principálissal és velem szemben. Summázta ezt abban, hogy egyházpolitikailag fel kell melegednem. Talán ebből a megfontolásból tanácsolta principálisom, hogy menjek el bemutatkozásra az evangélikus ügyekkel foglalkozó egyházügyi főosztályvezetőhöz. S talán éppen ezért volt e beszélgetés során természetes nekem, hogy kifogásoljam azt a hajbókoló stílust, ami egyházunkban az állam és vezetői irányában meghonosodott. A beszélgetésről, amellyel az akkori mérték szerint magamnak árthattam legtöbbet, azzal a tanáccsal bocsátott haza, hogy gondolkozzam el szavain.

Ezzel létrejött az a helyzet, amely tulajdonképpen előkészítette egy újabb szereplő feltűnését. Néhány hét elteltével egyházi esküvő dolgában adtam felvilágosítást a lelkészi hivatalban egy fiatalos megjelenésű idegen férfinak. Kis idő múltán a könyvtárból jövet talákoztam vele. Meghívott egy kávéra, s ott a presszóban elnézést kért, és közölte, hogy őt nem az esküvő érdekli, mert ő BM-főhadnagy. Kérésemre igazolványát is megmutatta. Előhúzta kinagyítva személyi igazolványbeli fényképemet. Elmondta, tudomása van róla, hogy ösztöndíjra készülök. (Ez volt az egyik püspöki ígéret.) Segíteni akarnak, mondta. Arra gondoltam, hogy 1950-ben disszidált bátyám a probléma, ezért megemlítettem, hogy már 1964-ben, amikor még családom sem volt, jártam nála Belgiumban, és lám, visszajöttem. Ez nem hatotta meg, mert azt mondta, szeretnének megismerni. Ezzel találkozások sora kezdődött.

A kezdetek

A megismerés abból állt, hogy leíratta, hogy kikből áll a családom, milyenek látom a teológiai tanárok némelyikét, milyen a teológiai képzés, és milyen a Teológia elhelyezése, amely ekkor az Üllői út 24-ben volt. Hosszú névsor kerekedett az általam ismert lelkészek neveivel, de egyenként senki sem foglalkoztatta őt. Inkább érdeklődött olykor a gyülekezetben megjelenő vagy esetleg megjelenő személyek iránt, akiket homályosan, tehát nem névvel jelölt meg. Ezeket az érdeklődéseket még akkor is elhárítottam, ha rájöttem, kire gondolhat. Még ha erősködött is, végül belenyugodott ebbe.

Csapdában

Eléggé a kapcsolat elején történt, hogy egy titoktartási ígéretet íratott alá velem. Ha

ezt megtöröm, katonai bíróság elé kell állnom. Megtettem, hogy alapvető lojalitásom felől biztosítsam őt. Emlékezetem szerint később egy másik szöveget is aláíratott, amelyben rendszeres beszámolók elvárását is elismertem. Talán ez volt a beszerzés. Szóban elfogadta az én szóbeli fenntartásomat, hogy semmi olyat nem írok, ami lelkiismeretemmel és lelkészi mivoltommal össze nem egyeztethető. Hamarosan ráébredtem, hogy már nem kötetlen ismerkedés vagy beszélgetés folyik közöttünk, hanem óvatlanul, naivan hurokba léptem, megfogtak, nem vagyok már szabad.

Vergődés

A kapcsolat kezdetén töltőtollal írt szövegeket várt, de én írógéppel írtam. Ezt ismételten kifogásolta. A kifogások nyomán tértem át a golyóstollra. Amikor már ezt is többször szóvá tette, noha a minden esetben készített másolatokról soha nem volt szó, akkor tulajdonképpen – egészen ritka kivételektől eltekintve – nem adtam át előzetesen megírt szövegeket, hanem ha nagyon ragaszkodott hozzá, ott helyben írtam néhány sort. Az addig készült ún. jelentések a közvetlen családtagok legfontosabb adatain, az általam ismert lelkészek névsorán túl még olyan témákkal foglalkoztak, mint Richard Wurmbrand Gefoltert für Christus ismertetése több részletben, vagy a bosseyi Ökumenikus Főiskolán hallgatott egyik-másik előadásról készült feljegyzésem tartalmi kivonata, vagy valamely pártkongresszusról hallott vélemények közlése, de mindig név megadása nélkül. Egyrészt mindig igyekeztem valamilyen megjegyzést, kritikát belefűzni, másrészt nyilván én sem tudtam elkerülni, hogy abban a stílusban írjak vagy szóljak, ami akkor szokásos volt.

A kezdeti két-három év úgymond ismerkedése után sikerült az írásbeliségről a csaknem teljes szóbeliségre átállítanom a kapcsolatot. Úgy éltem ezt meg akkor, mintha a szoros fogás alól valamelyest kibújtam volna. Visszagondolva kérdésem, hogy ezzel nem szolgáltattam-e ki még jobban magamat, hiszen a beszélgetésekből azt és úgy lehetett konkrét hivatkozási alap nélkül továbbadni, ami és ahogy a másik oldal ízlésének vagy érdekének felelt meg.

Nyugodt szívvel mondhatom, hogy miattam senkinek sem lett bántódása vagy senkit sem ért semmiféle hátrány. Szégyenkezve gondolok azonban arra, hogy Isten igéjének egyértelmű megszólaltatásával adósa maradtam a kapcsolattartóknak. Ezért én is megvallom, hogy szoltam, amikor hallgatnom kellett volna, és hogy hallgattam, amikor szólnom kellett volna.

Elég hamar ráébredtem, hogy a legjobb kollaboráns az lehet, aki elégedetlen, – de én minden szempontból elégedett ember voltam. Törekedtem is erre, nem taktikából, hanem belsőleg. Mert nagy nyereség a megelégedés istenfélelemmel. Soha nem volt semmi kérésem. Míg minden – általuk egyébként lenézett – ismeretséget igyekeztek emberek megmozgatni telefon- vagy lakáskiutalás, gyermekeik középiskolai vagy egyetemi felvétele, valamint nyugati útlevél megszerzése érdekében, kínosan ügyeltem arra, hogy ilyen igényeim – akár pusztán vágyként – még csak szóba se kerüljenek ezeken a találkozásokon. Ez sikerült is annyira, hogy életünk fontos eseményeiről (költözés, a külügyi titkárság után lelkesítő állás vállalása) tőlem nem szereztek tudomást. Ehhez járult még az az eltökéltségem, hogy minden munkámat teológiai színvonalra és az egy szükséges (Lk 10,42) iránti elkötelezettségre törekedve végezzem.

Hosszú pórúz

Külföldi ösztöndíjas éveimre azzal bocsátottak el, hogy alatta semmiféle kapcsolatot nem kívánnak velem tartani, és semmiféle kérésük nincs. Egy év múlva azonban, miután hazaérkeztem, és új szolgálati helyemre a reggeli munkakezdésre igyekeztem, a villamosmegállótól mentemben utánam szaladt és megállított a főhadnagy.

A kapcsolat rendszeresnek mondható, mindig előre kitűzött időben létrejött találkozásokból állt. Hol eszpresszóban, hol magánlakáson. A telefonos kapcsolat lehetősége csak a találkozás lemondására szolgált. Egyébként nem volt lakástelefonom azokban az években, munkahelyemen pedig nem kerestek. A találkozások kezdetben havi rendszerességűek voltak, később ritkábbak, sokkal ritkábbak, de akadt olyan év is, amikor csak egy vagy egy találkozóra sem került sor. Az évek során előfordult, hogy megbeszélte találkozón kimentés nélkül nem jelentem meg, vagy olyan is, hogy elfoglaltságaimra hivatkozva „nem volt időm rá”. A világgyűlés ideje alatt a telefonon kért találkozót megtagadtam. Emlékezetem szerint legalább egyszer, amikor nagyon elegendő volt már abból a stílusból, amit nem kedveltem az egyházi közéletben, én kezdeményeztem találkozót.

Amikor elvállaltam a külügyi titkári beosztást, az volt a kifejezett kérésük, hogy általam előbb juthassanak az információkhoz, mint az Állami Egyházügyi Hivatal. Elmondhatom, hogy ebből semmit sem teljesítettem. Noha inkább sejtettem, mint pontosan tudtam, hogy nincsenek vagy aligha lehetnek titkaink. Ha megteszem, visszaéltem volna

azzal a bizalommal, amellyel Káldy Zoltán volt irántam. Neki számos olyan döntése vagy megnyilatkozása volt, amellyel nem értettem egyet, – és ő nem egyszer ki is mondta, látom ez nem tetszik neked, – de az ő belém helyezett bizalmával éltem volna vissza, ha a BM kérésének akár csak egyetlen egyszer eleget tettem volna. Általam egyetlen papírlaphoz sem jutott a BM, sem az ÁEH a Puskin utcai hivatalból. Szóban sem vittem ki semmiféle hírt, még olyanokat sem, amelyekről valamilyen ülésen, tehát több ember jelenlétében volt szó. Néma sírként őriztem mindazokat az információkat, amelyekről tudomást szereztem. Arra persze volt példa, hogy az állambiztonsági ember rákérdezett valamire, – hogy ellenőrizték-e saját információikat vagy hogy bizonyos részleteket tisztázzanak-e, nem tudom, – én pedig csak csodálkoztam, mennyire megbízható és részletekre is kiterjedő értesüléseik vannak. A külföldi utaimról sem készítettem külön jelentést részükre. Legföljebb olykor, ha kivételesen kérték, a hivatalos úton benyújtott jelentésem másolatát adtam nekik. Az egyházi világszervezetek gyűléseinek programjairól, az ezeken a konferenciákon vagy azokról folyó vitákról, különféle tisztségviselők választása kapcsán a lehetséges jelöltekről a beérkező idegen nyelvű híryananyagok alapján azonban adtam információkat. De még csak nem is próbálkoztak olyasmivel, hogy ilyen vagy olyan alkalommal miként szólaljak fel, kinek a megválasztása mellett érveljek, vagy ehhez hasonlóval.

Külügyi titkári szolgálatom kereken tíz éve alatt nagyon sok külföldi vendégünknek voltam tolmácsa és kísérője. Így olykor napokat töltöttem velük beszélgetve. Nem egyszer beszélgettem velük az állami vagy egyházi vezetőkkel folytatott tárgyalásokról, vagy egyenesen ők tettek fel kérdéseket az ország politikai helyzetéről vagy az egyházi életéről. Ezekről a beszélgetésekről, sem arról, amit a vendégek mondtak, sem arról, amit én mondtam a vendégeknek, senkinek nem kellett beszámolnom. A budapesti LVSZ világgyűlésre NSZK-beli küldöttek előkészítő megbeszélésén Fuldában úgy tartottam előadást Magyarországról és egyházunkról, hogy sem püspöki, sem állami instrukciót nem kaptam hozzá, sem pedig előzetesen vagy utólag nem kellett senkinek sem bemutatnom. Bevallom, úgy éreztem, nem tehetem meg, hogy ne térjek ki a diakóniai teológiára. Sikerült azonban olyan módon megtennem, hogy lelkiismeretem is nyugodt volt és a hallgatók sem hangoztattak ellenvéleményt. Ezért alakulhatott ki rólam az a benyomás – egy vezető beosztású német lelkész szerint, akinek érintettségemet említettem, – hogy külügyi titkárként a „hivatalostól” eltérő egyházpolitikai árnyalatot képviseltem.

Nem kell különösebb fantázia arra gondolni, hogy a Lutheránus Világszövetség budapesti nagygyűlését, amelynek helyi szervezője voltam, 1984-ben az állambiztonsági szervek érdeklődése kísérte. Nem vitás, hiszen még a szervezésben részt vevő alkalmi segítők némelyike is észrevette ezt. Említésre méltó, hogy irányomban egyetlen várakozást éreztem, mert konkrétan semmit sem fogalmaztak meg. Ez pedig az volt, hogy a világyűlés fennakadás nélkül, jól szervezeten folyjék le. Sem a technikai előkészületek részleteiről, sem a résztvevők személyével kapcsolatosan semmiféle információt nem kértek. A beutazási vízumkérelmekhez természetesen továbbítottuk az Állami Egyházügyi Hivatalba azokat az adatokat, amelyeket ebből a célból az LVSZ kért a résztvevőktől, és küldött el nekünk. Ez volt akkor a dolgok szabályos menete. A tartalmi kérdésekről, az előadók személyéről a kiosztott programon túlmenő információkat nem kértek tőlem. Az előkészületek éve alatt a találkozások is ritkák voltak.

Hozadék az állambiztonságnak

Nemcsak most, visszatekintve, hanem már abban a húsz évben is kérdésem volt, hogy ha én így – mint „vonakodó kollaboráns”⁴ – működtem együtt, akkor mi volt az értelme vagy haszna az ilyen kapcsolatnak az állambiztonságiak számára. Több apróságra lehet gondolni. A szükséges információk abban az időben sem egy helyen voltak megjelölhetők, hanem a nagy mozaikot sok apró darabból állították össze. Elengedhetetlen, hogy az információmorzsák mindegyikét ellenőrizték. A társadalom, így az egyházak mindenféle irányultságú rétegében szüksége volt az államnak kapcsolatokra, lojális emberekre. Ha az állam előzetes hozzájárulása volt szükséges bizonyos tisztségek betöltéséhez, akkor alapos ismeretekre kellett szert tennie a számbajöhető személyeket illetően. A változó helyzeteknek megfelelően különféle lojalitású személyekre volt tehát szükségük, ezért feltehetően többféle vasat igyekeztek tűzben tartani.⁵

Elesésemben legfűjőbb

Az az időszak, amelyet érintettségemként kell megjelölnöm, kereken húsz év. Ha

---

4 John Flournoy Montgomery a két világháború közötti időről írt könyvének címének felhasználásával: Magyarország, a vonakodó csatlós. Második kiadásban: 2004. (Eredeti: Hungary, the Unwilling Satellite. 1947.)

5 Akkor még persze nem tudtam, hogy Rákosi Mátyás – amint erről Horváth Jánosnak a pártvezetés számára írt jelentése tartalmazza – már 1952-ben azt az útmutatást adta, „hogy a magyar protestáns egyházak a jövőben is tartsák fenn és bővítsék nyugati kapcsolataikat, ne igyekezzenek szocialista jelszavakat hangoztatni, hanem inkább az egyházi lényük kidomborítására törekedjenek.” Idézi Pap László: Tíz év és ami utána következett. 1945-1963. Bern / Budapest, 1992. 321.

arra a kérdésre próbálok válaszolni, hogy én miért mentem bele és tartottam ki ebben a kapcsolatban annyi ideig, szintén többféle okra lehet gondolni.

Amikor rámszakadt, hogy mibe csöppentem bele, már nem tudtam szabadulni. Többször próbálkoztam ezzel. Többek között azzal, hogy nem írtam jelentéseket. Halogattam a találkozásokat. Szükszavúan, kitérően, másokat megértően és mentve nyilatkoztam. Nem rokon- vagy ellenszenv szerint. Vagy azzal, hogy kimondtam: nem látom semmi értelmét a találkozásnak, ezért engedjenek el. S úgy is, hogy végül mégis ráírták a kartonomra, hogy nem akarok kapcsolatot.

Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelyik már nem remélt az országnak segítséget külső beavatkozástól. Úgy gondoltam ezért, hogy ha lehet kritikát vagy fenntartást hangoztatni, akkor azt kötelességünk is megtenni. Naivan azt képzeltem, hogy ilyen lehetőség nyílt meg előttem. Talán nem hittem, de reméltem, hogy az országban és az egyházpolitikában a dolgok lassan mégis jó irányba változhatnak. Olyan radikális változásra, hogy az egész rendszer mintegy magától összeomlik, nem is mertem volna gondolni. Ezért tűnt járható útnak a relatív elfogadás mellett a változások előmozdítása. Elemi erővel vetik fel azonban ezek a gondolatok, hogy e kapcsolat során kire bíztam magamat, kiben hittem, kire bíztam az egyház sorsának alakulását és hazám sorsát? Megszégyenülten kell megvallanom, hogy – az első parancsolat magyarázatának Luther Kis kátéjában található szavaival – mindennél jobban nem Istent féltem, nem őt szerettem és nem őbenne bíztam.

Nem akarom elhallgatni, hogy miközben újabb és újabb kísérleteket tettem a kapcsolatból való kilépésre, amelyek eredménytelennek bizonyultak a másik oldal ereje vagy főként az én gyengeségem miatt, ezzel ellentétes megfontolás is munkált bennem. Vajon nem lehet egy ilyen helyzet esetleg egy egészen páratlan kihívás rendkívüli körülmények között való helytállásra? A gyenge ember mentséget keresve hajlik arra, hogy tévútját küldetésnek tüntesse fel. De nemcsak okosan taktikázó önjelöltek lehetnek. Isten is állíthat embert olyan feladat elé, amihez sem kedve, sem ereje nincs. S akkor az ember már kereszthordozó. A kérdést eldönteni nem tudom. Sokat jelentenek Dietrich Bonhoeffernek más helyzetben írt szavai:

Ki vagyok én? Ez, vagy az?

Hol ez, hol amaz?

*Egyszerre mindkettő? Másokat ámitó,
magában sápitó hitvány alak?*

*Vagy vert had fut bennem
szanaszét a már kivívott győzelem elől?*

*Ki vagyok én? Váltig faggat, gúnyol a magány, a gyötrelem.
Bárki vagyok, Te tudod, ismersz: Tiéd vagyok én, Istenem!⁶*

De a lelkiismerettel való összeegyeztetés azért nyugtalanító és nem könnyen megválaszolható kérdés. Annál is inkább, mert a hívők közössége az én vétkeimet a saját szégyeneként éli meg. De nem a hallgatás, nem a túl könnyű megértés vagy a megalapozatlan megvetés, hanem ha jogos, a méltó ítélet az, ami a mindannyiunkat kivezető út. S mindenek felett a kiengesztelődés. Talán úgy, amint az ősi esti közös imádság szavai magukban hordozzák, amikor a lelkész így szól: *Megvallom előtted, Istenem, és előttetek, testvéreim, hogy vétkeztem gondolatlan, szóval és cselekedettel. Sok jót elmulasztottam, sok rosszat elkövettem. Bánom bűnömet. Küzdök ellene. Kérlek benneteket, imádkozzatok értem Urunkhoz, Istenünkhöz.* A gyülekezet pedig válaszol: *A mindenható és kegyelmes Isten könyörüljön rajtad, bocsássa meg bűnödöt, és vezessen az örök életre.⁷*

Coram Deo

Korunkban kevesen voltak, akik olyan éleslátással és annyira a hit alapjára tekintve vetettek számot az etikai alapon élni akaró ember tényleges helyzetével, mint Dietrich Bonhoeffer. Írásainak szerkesztői két helyen is közlik korának erkölcsi problémáját megrajzoló gondolatmenetét. Ebből idézek néhány gondolatot:

„Ki állja meg a helyét?

A gonosz nagy színjátéka minden erkölcsi fogalmat összezavart. Hagyományos erkölcsi fogalmaink világában nevelkedett ember számára egészen zavarba ejtő, hogy a gonosz a világosság, a jócselekedet, a történelmi szükségszerűség és a társadalmi igazságosság mezében jelenik meg; a Bibliából táplálkozó keresztyén számára viszont ez is

⁶ Dietrich Bonhoeffer: Börtönlevelek. Fordította Boros Attila. Harmat Kiadó: Budapest, 1999. 165-166.

⁷ Evangélikus istentisztelet. Liturgikus könyv. Luther Kiadó: Budapest, 2007. 495.

csak a gonosz feneketlen gonoszságát igazolja.

Nyilvánvaló az »*értelmesek*« kudarca, akik a legnagyobb jóakarattal s a valóságot együgyűen félreértve azt hiszik, hogy az ereszteikeiből kifordult szerkezetet némi józan értelemmel helyre lehet billenteni. Vaksiságukban mindegyik félnek igazságot akarnak szolgáltatni, s így anélkül, hogy bármit is sikerülne véghezvinniük, szétmorzsolódnak az egymásnak csapódó hatalmak között. A világ oktalansága miatt csalódottan úgy érzik, minden igyekezet hiábavaló, s elcsüggedve félreállnak, vagy tehetetlenül behódolnak az erősebbnek.

Még csúfosabb minden erkölcsi *fanatizmus* bukása. A fanatikus úgy gondolja, hogy ő majd egy elv tisztaságát szembeszegezi a gonosz hatalmával. De mint a bika, csak a vörös posztót döfködi ő, s nem azt, aki a kezében tartja, kifárad hát, s vereséget szenved. A lényegtelen dolgok között elveszíti a fonalat, és belesétál a ravaszak csapdájába.

A *lelkiismeret* embere magányosan küszködik a döntést követelő kényszerhelyzetek özönében. Miközben azonban semmi egyébre nem hagyatkozhat, mint önnön lelkiismeretének tanácsára, annyi konfliktusban kell döntenie, hogy szétdarabolódik. A gonosz annyiszor közelít hozzá az erény tetszetős, csábító álöltözetében, hogy lelkiismerete aggályossá válik, elbizonytalanodik, míglen odáig jut, hogy a jó lelkiismeret helyett elaltatott lelkiismerettel is megelégszik, vagyis hazudik önnön lelkiismeretének, hogy ne kelljen kétségbeesnie – mert akinek egyedüli támasza a lelkiismeret, az képtelen belátni, hogy a mardosó lelkiismeret egészségesebb és erősebb lehet a szendergő lelkiismeretnél.

A lehetséges döntések zavarba ejtő bőségéből biztos kivezető útnak tűnik a *kötelesség*. Amit parancsolnak, az itt maga a bizonyosság, a parancsért az viseli a felelősséget, aki adja, s nem az, aki végrehajtja. De ahol csakis kötelességből cselekednek, ott sohasem kerülhet sor a legigazibb felelősségvállalásból történő cselekvés merészségére, az egyetlen dologra, ami a gonoszt szíven találhatja és legyőzheti. A kötelesség emberének végül még az ördöggel szemben is teljesítenie kell a kötelességét.

Ha viszont arra vállalkozik valaki, hogy a legteljesebb *szabadságban* fog helytállni, ha többre tartja a szükségszerű cselekvést, mint saját lelkiismeretének és hírnevének makulátlanságát, ha kész feláldozni egy meddő elvet a termékeny kompromisszumnak, vagy akár a középser meddő bölcsességét a termékeny radikalizmusnak – nos, akkor őrizkedjék, nehogy szabadsága okozza bukását. Elfogadja a rosszat, hogy elejét vegye a

még rosszabbnak, s nem látja már, hogy éppen az a rosszabb, amit elkerülni kíván, lehetne a jobb. Ebből fakadnak a tragédiák.

A nyílt összeütközéstől ódzkodók némelyikének sikerül ejutnia az *erényesség* magánérdekű azilumába. Csakhogy a körülötte lévő igazságtalanság közepette ellenzót kell tennie a szemére, lakatot a szájára. A felelős cselekvéssel való beszennyeződést csak önámítás árán kerülheti el. Bármit is tesz, mulasztásai sohasem fogják nyugton hagyni. S ebbe vagy beleroppan, vagy a legálszentebb farizeussá válik.

Ki állja meg hát a helyét? Csak az, akinek nem a maga okossága, elvei, lelkiismerete, szabadsága, erényessége jelenti minden dolgok legvégső mértékét, hanem mindezeket kész feláldozni, amikor hitben és egyedül Istenhez való hűségben engedelmes és felelős cselekvésre van hivatva; a felelős ember, akinek élete semmi más nem akar lenni, mint felelet és válasz Isten kérdésére és hívására. Hol vannak az ilyen felelősök?”⁸

Bármennyire is kínálja magát a lehetőség, hogy a felsorolt típusok egyháztörténeti azonosításával próbálkozzunk, és az egykori szereplőket, benne magunkat valamelyik skatulyában elhelyezzük, még ha érdekes szempontokkal és következtetésekkel szolgálna is, csak mellékvágányra terelné Bonhoeffer szándékát. Ő nem azért mutatja ki minden típus csődjét, hogy valamiféle „senki nem mehet semmire”, vagy „mindenki bűnös” tanulságra kalauzoljon, s ezzel mindenkit felmentsen vagy éppen elmarasztaljon. Hősöket sem akart avatni. És nem is az általa személyesen megjárt utat propagálja. Hanem minden embert Isten színe elé állít, aki élő Isten, mert Krisztusban, Krisztus keresztyében ma is megszólít, megajándékoz, válaszunkat akarja. A rendszer ugyan, amelyben ma élünk már más, a díszletek változtak, új szereplők léptek színre, más zsargonban beszélünk, de Isten kérdése, igénye és ajándéka ugyanaz.

Dr. Reuss András

2009.09.03.

---

8 Bonhoeffer: Börtönlevelek. Fordította Boros Attila. Harmat Kiadó: Budapest, 1999. 10-11. Másik változat magyarul: Dietrich Bonhoeffer: Etika. (Szemelvények) Dr. Vályi Nagy Ervin válogatása alapján fordította Fórisné Kalós Éva. 2., javított magyar kiadás. Tillinger Péter: Szentendre, 1999. 84-86.